

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

РОГАНОВА МАРИНА ВІКТОРІВНА

УДК 372.303.6:502

**ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЦІННІСНОГО
СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ
ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВ**

13. 00. 08 – дошкільна педагогіка

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Київ - 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Артемова Любов Вікторівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, завідувач кафедри
дошкільної педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент АПН України
Кузь Володимир Григорович,
Уманський державний педагогічний
університет імені П. Тичини, ректор;

кандидат педагогічних наук, доцент
Кучерявий Олександр Георгійович
Донецький національний університет
завідувач кафедри педагогіки та психології.

Провідна установа: Луганський державний педагогічний університет
імені Тараса Шевченка, кафедра педагогіки,
Міністерство освіти і науки України, м. Луганськ.

Захист відбудеться 20 вересня, о “14. 30” на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26. 053. 01 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ – 30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України (01601, м. Київ – 30, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано “10.....” серпня 2001 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ю.О. Приходько

Загальна характеристика роботи.

Актуальність дослідження. Проблема духовного розвитку особистості, забезпечення її ціннісного ставлення до природи в умовах відродження України набуває особливого значення. На державному рівні це знайшло відображення в основних документах з дошкільного виховання та освіти: Концепції дошкільного виховання в Україні, Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні, Національній програмі “Діти України”, проекті Закону “Про дошкільну освіту”. В них наголошується на необхідності створити дійові гуманістичні норми взаємодії дитини і природи, розробити такі виховні технології, які б враховували і психічні особливості, і комплекс індивідуальних якостей, і систему інтересів, потреб, ідеалів, творчих можливостей особистості, і тим самим забезпечили цілісний духовно - фізичний вплив на неї.

Формуванню ціннісного ставлення до природи, як певного рівня еколого-естетичної культури особистості, в першу чергу, сприяє цілеспрямоване, систематичне, особистісно зорієнтоване виховання. Його основою є синтез екології та естетики. Суть цього полягає в тому, що особистість пізнає природу, взаємозв'язки в ній через опанування естетичних еталонів, які значаться загальними законами краси: закону гармонії, закону пропорційності та ритму й закону міри (В.Корнієнко). Метою еколого-естетичного виховання є формування “творчого типу екологічної свідомості” (С.Деребо, В. Ясвін), який відрізняється насамперед здатністю розуміти красу природи та виражати своє ставлення до неї в художньо-творчій діяльності.

Проблему відродження духовності нашого народу, ціннісного ставлення людини до навколишнього світу, до мистецтва підіймають сучасні вчені І. Бех, І.Зязюн, А. Зись, М. Каган, В. Кузь, К. Левківський, Л. Левчук, О.Савченко, Г.Шевченко та інші, наголошуючи, що духовна сторона зв'язку між індивідом та природним середовищем набуває особливого значення і найбільш повно розкривається саме в естетичних аспектах усіх сфер життєдіяльності людини.

Взаємозв'язок естетичної та екологічної культури висвітлені в роботах таких вчених, як Г. Апресян, В. Баленок, С. Безклубенко, В. Шестаков. Значення естетичних факторів природи у формуванні духовної культури, аналізу природи, як естетичної цінності розглядалися О. Дробницьким, Д. Джола, І. Смоляніновим, Л.Столовичем, А. Щербо, Л. Юлдашевим, Д. Хацькевич.

Формування ставлень особистості до світу, розвиток у дошкільників почуттів, потреб, інтересів вивчали О.Леонт'єв, В.М'ясищев, С.Рубінштейн, П.Якобсон. Ефективні засоби розвитку естетичних почуттів та уявлень дітей розроблені у наукових дослідженнях Н.Ветлугіної, О.Держинської, Н.Кириченко, Т.Комарової, Л.Компанцевої, В.Пабат, Н.Сакуліної, О.Фльоріної, естетичного сприйняття дошкільників - О.Запорожця, В.Космінської, Н.Зубаревої. Зв'язок екологічного та естетичного виховання простежується у роботах С.Жупаніна, Е.Залкінд, І.Зверева, Л. Печко, В.Сенкевича, В.Сич, Г.Тарасенко

Суттєвою передумовою формування природоохоронних мотивів (екологічних, гуманістичних, естетичних та ін.) сприяли дані про особливу регулюючу роль знань та уявлень в моральному розвитку дітей дошкільного віку(Л.Артемова, С.Виноградова, Т.Репіна). Закономірностям ознайомлення дошкільників з природою присвячені роботи Н.Веретеннікової, Н.Кот, Н.Лисенко, Г.Марочко, Є.Максименко, З.Плохій, П.Саморукової, Н.Яришевої.

Ще недостатньо вивчені питання формування у дошкільників ціннісного ставлення до природи на основі естетичного мотиву, використання у навчально-виховному процесі комплексу мистецтв, який відображає художній образ природи. Синтез видів мистецтв передбачає їх творчу єдність, за якої кожне мистецтво, взаємодіючи з іншим, взаємозбагачується і посилює художню цілісність (В.Ванслов, І.Зись, Л.Коган, М.Медушевський Г. Падалка, О.Рудницька).

Цінний мистецький матеріал для дітей, який зображає красу природи, створений такими видатними музичними діячами України, як В.Верховинець, П.Козицький, М.Лисенко, М.Леонтович К.Стеценко, та ін. Високохудожня поезія Т.Шевченка, Л. Українки, О.Олеся, Д.Загули, П.Тичини та усна народна творчість - невичерпне джерело краси та духовності. Народна педагогіка поєднує принцип корисності та краси. Саме з глибин народної філософської думки постають ідеї гуманного ставлення до природи, її багатства, збереження її первісності та

цінності. Ці джерела духовності теж мають взаємодоповнюватись, поєднані в художньо-естетичному комплексі.

Аналіз наукової літератури засвідчує важливість проблеми виховання ціннісного ставлення дітей дошкільного віку до природи. Проте вона не знайшла глибокого та всебічного вивчення в дошкільній педагогіці. Аналіз сучасної практики формування у дітей дошкільного віку ціннісного ставлення до природи свідчить про існування нагальної потреби в озброєнні вихователів оптимальною методикою використання засобів мистецтв для розв'язання цього завдання.

Враховуючи актуальність проблеми, її недостатню розробленість в теорії та практиці дошкільного виховання, труднощі практичного рішення, ми обрали темою дослідження **“Формування у дітей старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до природи засобами мистецтв”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Вибраний напрямок дисертаційної роботи пов'язаний з темою наукового дослідження кафедри педагогіки Слов'янського державного педагогічного інституту “Гуманізація навчально-виховного процесу” (протокол № 9 засідання вченої ради СДПІ від 28.12.1995 року) і затверджена Радою з координації наукових досліджень АПН України (протокол № 2 від 20.03. 2000 року).

Об'єкт дослідження – процес формування ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження - педагогічні умови та методика формування у дітей старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до природи засобами мистецтв.

Мета дослідження – науково обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови, розробити методику комплексного поєднання різних видів мистецтв для формування у дітей старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до природи.

Гіпотеза дослідження - формування у дітей старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до природи буде ефективним, якщо в процесі організації пізнавальної діяльності використовувати засоби мистецтв для цілісного духовного впливу на особистість; поетапно й комплексно формувати ціннісне ставлення до природи: емоційно-чуттєве сприймання природи в процесі безпосереднього спілкування з нею, освоєння художніх образів природи через взаємодію мистецтв, художньо-естетична діяльність дітей; в навчально-виховному процесі розвивати творчу активність старших дошкільників, викликаючи бажання відображати природу в художніх образах.

На основі мети та гіпотези визначені **завдання**:

1.З'ясувати філософські та психолого-педагогічні основи формування ціннісного ставлення особистості до природи.

2.Розкрити сутність поняття “ціннісне ставлення до природи”, розробити критерії та з'ясувати рівні його сформованості у дітей старшого дошкільного віку.

3.Визначити та обґрунтувати педагогічні умови формування ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку в процесі взаємодії мистецтв.

4. Опрацювати теоретичну модель і методику формування у дошкільників ціннісного ставлення до природи засобами мистецтв та експериментально перевірити їх ефективність у навчально-виховній роботі.

Теоретико-методологічною основою дослідження є теоретичні положення сучасної філософської, психологічної та педагогічної наук про гармонізацію та гуманізацію взаємовідносин людей з природою, про сутність мистецтва як специфічної форми суспільної свідомості та його значення у духовному розвитку людини, про те, що у формуванні особистості важливі її орієнтації на певні цінності в суспільному та особистому бутті, використання духовних і національних цінностей українського народу в естетичному розвитку дітей; праці видатних вітчизняних педагогів із проблем виховання особистості О.Духновича, К.Ушинського, В.Сухомлинського, дослідження відношень людини до світу відомих психологів Л.Виготського, О. Лазурського, В.Мясищева, С.Рубінштейна, вікових особливостей дошкільників О.Запорожця, О.Леонтєва, В.Мухіної. Визначення шляхів та умов удосконалення еколого-естетичного

виховання ґрунтується на результатах досліджень Л.Артемової, Н.Ветлугіної, Е.Залкінд, С.Жупаніна, І.Комарової, Н.Лисенко, Г.Сухорукової, Г.Тарасенко, Н.Яришевої.

Методи дослідження: вивчення нормативних документів про охорону навколишнього середовища, аналіз філософської, мистецтвознавчої літератури з проблем дослідження; аналіз програм, планів виховної роботи з дітьми; емпіричні: анкетування, бесіди, інтерв'ю, педагогічні спостереження навчально-виховного процесу, створення спеціальних діагностичних ситуацій, констатуючий, формуючий та контрольний експерименти з наступною якісною і статистичною обробкою результатів дослідження.

База дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася протягом 1990-2000 років на базі дошкільних закладів № 39, 63, 69 м.Краматорська, № 2, 6 м.Ясинуватої, № 23, 34 м.Артемівська. Експериментом було охоплено понад 300 дітей старшого дошкільного віку.

Наукова новизна та теоретична значущість: теоретично обґрунтовано сутність ціннісного ставлення до природи та особливості його прояву у дітей старшого дошкільного віку, визначено його критерії, показники, рівні сформованості; розроблено науково-методичне забезпечення процесу формування у дітей старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до природи засобами мистецтв; дістала подальший розвиток система комплексного впливу різних видів мистецтв на внутрішній духовний світ дитини.

Практичне значення одержаних результатів полягає: в розробці методичних рекомендацій, які можуть бути використані у роботі вихователів дошкільних закладів з метою формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до природи в процесі взаємодії мистецтв; у використанні дослідних матеріалів у роботі зі студентами спеціальностей “Дошкільне виховання” вищих педагогічних закладах, в системі післядипломної освіти вихователів дошкільних закладів.

Наукова достовірність забезпечена: урахуванням стану теоретичної розробки проблеми формування у дошкільників ціннісного ставлення до природи засобами мистецтв; опорою на фундаментальні положення з дошкільної педагогіки, психології, мистецтвознавства, естетики; вивченням передового педагогічного досвіду; використанням комплексу взаємодоповнюючих методів дослідження, адекватних його об'єкту, предмету та завданням; експериментальною перевіркою в дошкільних закладах розроблених положень та рекомендацій; кількісним та якісним аналізом теоретичного та емпіричного матеріалу; статистично значущою вибіркою досліджуваних. Дисертація базується на багаторічній дослідно-експериментальній роботі, яка здійснювалася автором у практичній діяльності музичного керівника дошкільного закладу.

Особистий внесок автора полягає в розробці та експериментальній перевірці комплексної методики формування у дітей старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до природи засобами мистецтв, визначенні його критеріїв, показників, педагогічних умов, етапів, тенденцій розвитку.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювалися шляхом публікацій (6 статей, 4 з них у виданнях ВАК України), виголошення доповідей на конференціях, виступах на фахових методичних семінарах, у яких популяризувалися теоретичні ідеї та методи еколого-естетичного виховання дошкільників засобами мистецтв.

Результати дослідження доповідалися на міжнародних науково-практичних конференціях у Слов'янському державному педагогічному інституті (1999 р.), Краматорському економіко-гуманітарному інституті (2000 р.), наукових семінарах кафедри педагогіки Слов'янського державного педагогічного інституту, Артемівського педагогічного училища, семінарах працівників освіти, методистів, вихователів дошкільних закладів. Висновки та основні положення дисертації були також впроваджені в практику роботи Артемівського педагогічного училища та дошкільних закладів м.Краматорська, Ясинуватої, Артемівська.

Структура та основний зміст дисертації складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел. Повний обсяг дисертації 220 сторінок машинописного тексту, з них 165 сторінок основного тексту (в тому числі 4 схеми, 9 таблиць, 3 діаграми). Список використаних літературних джерел містить 250 найменувань.

ОСНОВИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** подано обґрунтування актуальності проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання та гіпотезу дослідження, охарактеризовано методи та етапи експериментально-дослідної роботи, розкрито вірогідність, наукову новизну, теоретичну і практичну значущість одержаних результатів, вказані шляхи апробації та впровадження результатів дослідження.

У першому розділі **“Теоретичні засади та педагогічні передумови формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до природи засобами мистецтва”** викладено теоретичне обґрунтування дослідження: методологія, аналіз літератури, психологічні основи процесу формування ціннісного ставлення, розкриті філософський та прикладний аспекти феномена природи як естетичної цінності, розглянуто образ природи в мистецтві та визначена теоретична модель формування у дошкільників ціннісного ставлення до природи засобами мистецтва.

Формування духовного світу всебічно, гармонійно розвинутої особистості можливе через виховання у неї ціннісного ставлення до соціального та природного середовища – духовних феноменів суспільства. Для характеристики певного рівня сформованості в особистості ціннісного ставлення до природи в науковій літературі введено поняття **“еколого-естетична культура”**, сутність якої може бути розкрита тільки в контексті загальної теорії культури, а саме духовної. Вона, включаючи в себе сукупність культурних цінностей та процес їх формування, виконує свою основну функцію шляхом збагачення індивіда необхідними знаннями про природу, суспільство, виробляє правильне уявлення про потреби соціального життя, формує у людини готовність діяти у відповідності з цими потребами (М.Каган, О.Лосєв, Т.Холостова, С.Рубінштейн).

Еколого-естетична культура складається з чуттєвих та інтелектуальних здібностей людини і містить у собі інформаційний (еколого-естетичні знання), почуттєво-емоційний (емоційно-ціннісне ставлення до природи) та діяльнісний (художньо-творча діяльність) компоненти, які сприяють успішному здійсненню еколого-естетичної діяльності: сприйняття, спілкування, захист та творення естетичного в природі.

Теоретичний фундамент аналізу поняття **“ціннісне ставлення”** складають, з одного боку, теорія цінностей, яка розроблена у філософській літературі Л.Архангельским, В.Василенко, Л.Столовичем, В.Тугаріновим, а з іншого, загальна теорія відношень (Б.Ананьєв, О.Бодалев, О.Лазурський, В.М'ясищев та ін.).

Поняття цінності вчені визначають як сутність тих явищ (або їх сторін, властивостей) природи і суспільства, корисних і потрібних людям (В. Василенко, М. Каган), як інтереси з деяким духовним змістом, об'єктом яких є прагнення людини до зразків Прекрасного, Істинного, Доброго, Благородного (О. Здравомислов).

Поняття **“відношення”**, **“ставлення”**, розроблене О.Лазурським, пізніше В.Мясищевим, ґрунтується на усвідомленні та узагальненні взаємодії людини з навколишнім середовищем. Ставлення пов'язують людину не стільки із зовнішніми сторонами речей, скільки з їх сутністю, з їх змістом (В. М'ясищев).

Принцип єдності свідомості й діяльності, який обґрунтували провідні психологи С.Рубінштейн, Л.Виготський, О.Леонт'єв, доводить, що виявлення відношень неможливе поза діяльністю людини, яка детермінує їх появу, розвиток. Водночас вся діяльність людини визначається відносинами, що з'являються в процесі її життєдіяльності, і відіграють першорядну роль у її здійсненні: вони є одними з найістотніших стимулів до надбання знань, розширення кругозору, підвищення пізнавальної активності людини, є важливими чинниками творчого ставлення людини до природи, до праці.

Ставлення до природи – складова частина сукупності відношень особистості до навколишнього світу. Ціннісне ставлення до природи розглядається як цілісне ставлення людини до дійсності під впливом її краси, емоційної привабливості, що виражається в пізнавальному та емоційному ставленні особистості до предметів та явищ природи, умінні дати їм оцінку, активному прагненні до здійснення художньо-творчої діяльності.

Для гармонізації відносин людини з природою важливим у науковій літературі є розуміння та усвідомлення того, що природа є для людини цінністю: середовищем життєдіяльності, засобом задоволення матеріальних, духовних, естетичних потреб. У нашому дослідженні ми додержуємося думки тих вчених (С.Анісімов, Л.Столович, В.Бойко), які характеризують естетичну цінність як здатність людини до сприйняття прекрасного в природі, в людині, творах мистецтва, в навколишньому світі, відтворення та сприйняття його у творах мистецтва.

У ряді наукових досліджень (М.Овсянніков, В.Ванслов, І.Смолянінов, Д.Хацькевич) подана системно-функціональна характеристика природи як естетичної цінності. Для характеристики естетичного в природі використовуються загальноестетичні категорії: прекрасне, піднесене, трагічне. Опанування і творення естетичного в природі вимагає знання еталонів - засобів естетичної виразності: доцільність, гармонія, симетрія, ритм, міра, порядок та ін., які витікають із загальних законів краси: закону гармонії, закону пропорційності та ритму, закону міри.

Філософи, діти мистецтва античності (Арістотель, Платон, Геракліт, Піфагор та ін.), середньовіччя (Аврелій Августин), Відродження (Рафаель Санті, Мікеланджело, Ленардо да Вінчі, Сандро Ботиччелі) в перших спробах проникнути в таємниці краси природи, доводять, що краса, гармонія є умовою існування Всесвіту. Не відділяючи світ природи від внутрішнього світу людини, вони розробили поняття катарсису (Арістотель) – стану очищення душі людини під впливом сприйняття та переживання всього прекрасного, в тому числі і в природі.

Плеяда українських мислителів, поетів, драматургів (Т.Шевченко, І.Франко, Леся Українка, П.Грабовський, В.Стефаник та ін.) залишила нам безліч художніх творів – свідчення глибокого знання рідного народу, його звичаїв, моралі, духовних цінностей, серед яких важливе місце посідала краса природи. Мудрість світосприймання наших предків дає нам багато правильних рішень для вирішення сучасних проблем взаємодії людини і природи, що дуже актуально у зв'язку з екологічною кризою.

Видатні педагоги (Г.Сковорода, К.Ушинський, М.Бунаков, В.Водовозов, О.Духнович, В.Сухомлинський), наголошуючи на тому, як краса світу повинна творити красу в самій людині, бачили вище виховне завдання у формуванні духовності, гуманізму. Навчити дітей відгукуватися на велич і красу природи, перейматися її гармонією, щоб відбувся багатозначний діалог з природою – найважливіша педагогічне завдання виховання природою.

Ціннісне ставлення до природи стосується дошкільного дитинства і проявляється в здатності до естетичного сприйняття, естетичного почуття, естетичної оцінки та естетичної діяльності (Н. Ветлугіна). Дитина, так як і доросла людина, знаходиться у взаємозв'язку з навколишнім, і природа приваблює її розмаїттям, красою, мінливістю. Тому цілеспрямоване комплексне навчання і виховання у дитини ціннісного ставлення до навколишнього світу в цьому віці має важливе значення.

Дослідження вчених (Н.Голоти, Т.Комарової, Л.Компанцевої, П.Сухорукової, О.Фльоріної), які вивчали дитячу образотворчу діяльність в процесі сприйняття природи, показали, що естетичне сприйняття як емоційне пізнання світу починається з почуття, а в подальшому спирається на розумову діяльність дитини.

Важливим чинником розвитку у дітей естетичного ставлення до світу є розуміння ними краси в природі, мистецтві та здатність до судження про красу. Впливаючи на почуття, прекрасне породжує думки, формує інтереси. В процесі естетичного сприймання дитина робить свої перші узагальнення. У неї виникають порівняння та асоціації.

Дитина пізнає прекрасне не лише через споглядання. У процесі різноманітної діяльності складаються сприятливі передумови для розвитку активної, творчої особистості дитини, для формування її художніх здібностей. Практична діяльність дітей спрямована на доступне їм перетворення побуту і природи. Вона проявляється у грі, повсякденному житті, в художній практиці. Але естетичною її можна назвати тоді, якщо творча уява дитини проявляє своє особисте ставлення до навколишнього, якщо дитина володіє “майстерністю” в міру своїх індивідуальних та вікових можливостей і якщо результати власної естетичної діяльності дають їй задоволення якістю своєї творчості.

Вся система еколого-естетичного виховання спрямована на те, щоб пробудити в дитині почуття прекрасного, навчити її емоційно правильно орієнтуватися у всій дійсності. Шлях до здійснення цих завдань зумовлюється досвідом живого, безпосереднього спілкування з природою та через мистецтво.

Враховуючи важливе положення, що міститься в роботах відомих психологів (Л. Виготського, О. Леонтєва, О. Запорожця, Б. Теплова) про те, що в дошкільні роки дитина найбільш пластична з погляду ефективності навчання та виховання, ми розглядаємо єдність естетичного та наукового пізнання під час зустрічі дитини з явищами довколишньої природи та творами мистецтва.

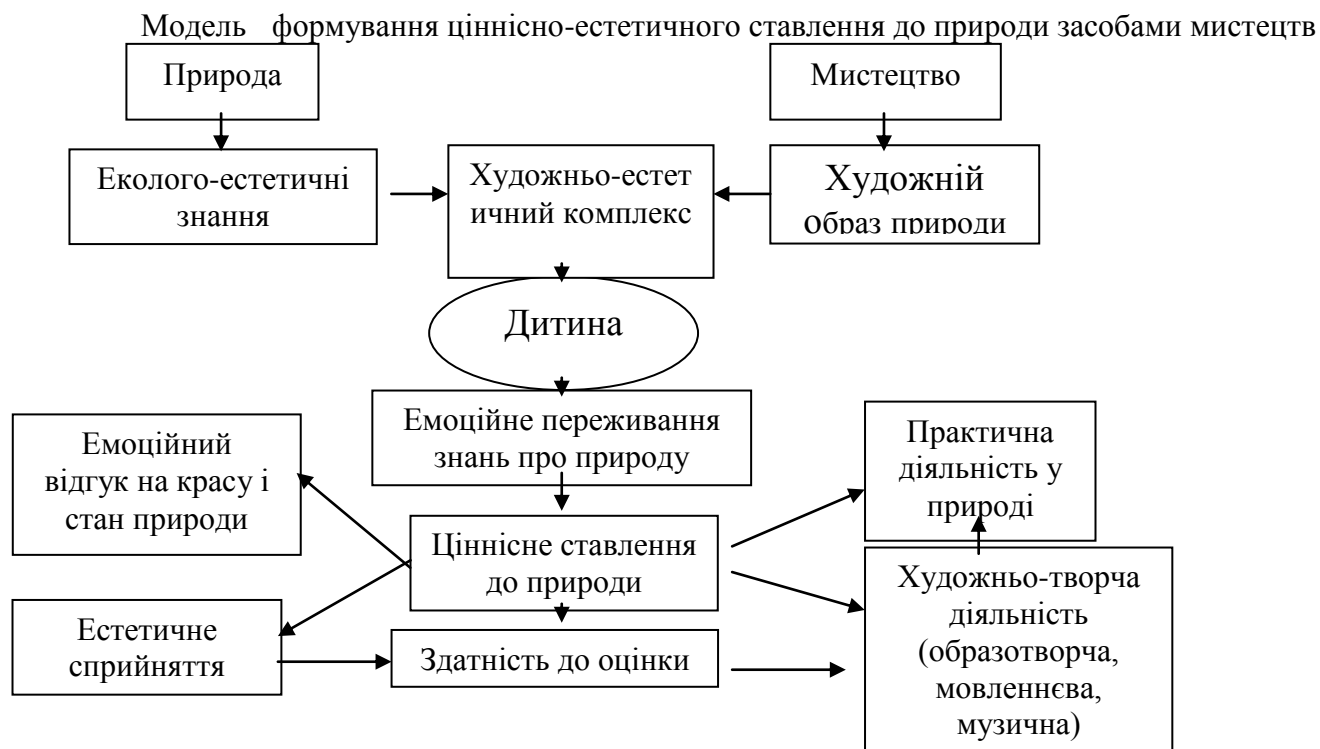
На всіх вікових етапах виховання підростаючого покоління мистецтво виступало як особлива форма діяльності, в якій відбувається становлення людини, зміцнення її духовності, розвитку творчих здібностей, образного мислення та естетичної сфери (Ю.Алієв, М.Волинський, М.Коган, Г.Шевченко, В.Петрушин). Виконуючи свої основні функції (гедоністичну, евристичну, комунікативну, виховну), спираючись на розвинене художнє мислення, мистецтво оперує реальними образами і надає можливість проаналізувати всі найскладніші, найтонші грані дійсності, прояви естетичного в природі, усвідомити, виробити своє ставлення, варіативно та чуттєво співставити з ним свої морально-естетичні ідеали.

У нашому дослідженні і мистецтво, і природа сприяють формуванню у старших дошкільників ціннісного ставлення до природи. Педагогічний ефект в процесі еколого-естетичного виховання стає більш результативним, коли можливості мистецтва, навколишньої дійсності, а саме природи, виступають у взаємодії. Це сприяє більш глибокому сприйняттю естетичних властивостей об'єктів освоєння, і звідси формується ціннісне ставлення до них. Тому засобом нашої роботи може виступати художньо-естетичний комплекс – особливе об'єднання художніх творів двох-трьох жанрів, які містять єдиний художній образ природи і поетапно, спираючись на безпосереднє спілкування з природою, розкривають естетичну сутність і мистецтва і природи.

Стійке, усвідомлене ставлення до дійсності виникає лише за умов взаємодії внутрішньої сторони (почуттів, мотивів, потреб, інтересів) та зовнішньої (практична діяльність) і виражає єдність почуттів, знань та діяльності.

На підставі розглянутих міркувань визначено теоретичну модель формування у старших дошкільників ціннісно-естетичного ставлення до природи засобами мистецтв:

Схема 1.

У другому розділі “ **Педагогічні умови та етапи формування у дітей старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до природи засобами мистецтв**” викладена методика дослідження, констатується сучасний стан проблеми у практиці роботи дошкільних закладів, розкривається процес дослідження, висвітлено результати констатуючого та формуючого експериментів, описано експериментальну методику формування у дітей ціннісного ставлення до природи засобами мистецтв.

У відповідності із завданнями констатуючого експерименту проаналізовано педагогічний досвід формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до природи. Аналіз планів навчально-виховної роботи дошкільних закладів, результати анкетування вихователів засвідчили, що в сучасних умовах в практиці дошкільних закладів проблема формування ціннісно-естетичного ставлення до природи дуже актуальна, але спеціально не вивчається. У процесі еколого-естетичного виховання педагоги-практики зустрічаються з певними труднощами, такими як: відсутність методичної літератури з еколого-естетичного виховання дітей, недостатнє орієнтування при визначенні основних цілей та завдань еколого-естетичного виховання, утруднення в плануванні, брак, нестача наочності, відсутність співпраці педагогів та батьків, недостатнє володіння необхідними музичними, мистецтвознавчими, психолого-педагогічними знаннями та методичною підготовкою по їх використанню.

Для виявлення рівня сформованості у старших дошкільників ціннісного ставлення до природи були використані різні діагностичні методи: анкетування, бесіди, спостереження, експериментальні завдання.

Під ціннісним ставленням до природи при цьому розумілося: співпереживання та зацікавленість тим, що відбувається у природі в її естетичному аспекті; сприймання естетичних властивостей природи та оцінювання їх; відображення в художньо-творчій діяльності (мовленнєвій, образотворчій, музичній) власного ставлення до природи; прояв самостійності в застосуванні свого емоційно-естетичного досвіду в перетворенні природи на основі одержаних знань і способів дії та бережливого, гуманного ставлення до неї.

Розробляючи методику констатуючого експерименту, ми визначили такі *критерії* ціннісно-естетичного ставлення до природи: емоційний прояв; еколого-естетичні знання; художньо-образне сприйняття природи у творах мистецтва; художньо-творча діяльність (образотворча, музична, мовленнєва); практична діяльність у природі. До кожного критерію були розроблені показники, які оцінювалися в балах, внаслідок чого визначилися три основних рівня: 3 – високий, 2 - середній, 1- низький.

За результатами, які були одержані при обстеженні дітей **високий** рівень ціннісного ставлення до природи характеризується значною емоційністю чуттєвого освоєння природних об'єктів та явищ у їх взаємозв'язку, естетична оцінка розгорнута, відмічаються яскраві порівняння. Мова досить образна, багата епітетами, простежується зв'язок із художніми образами. Художньо-образне сприйняття цілісне, розуміння зображувальних і виразних засобів мистецтва, уміння аналізувати художні твори, визначення стосовно естетичних еталонів здійснюється на основі власного емоційного досвіду. Творча діяльність відрізняється цікавим, оригінальним рішенням, ініціативністю, самостійністю, фантазією. Практична діяльність у природі характеризується високою активністю, самостійністю та ініціативністю. Присутні екологічний, пізнавальний, гуманістичний та естетичний мотиви, бажання берегти природу, прикрашати її власною діяльністю, підкреслюючи в ній елементи естетичного, надавати особливої виразності її красі

Середній рівень ціннісного ставлення до природи характеризується усталеним інтересом до природи, мистецтва, прагненням отримувати естетичні враження, але оцінювання розвинуте недостатньо, нейтрально-естетичного характеру. Еколого-естетичні знання в цілому відповідають вимогам програми, але є неточності у висловлюванні. Мова недостатньо образна. Художньо-образне сприйняття природи в творах мистецтва детальне, однобічне, асоціації стандартні. В художньо-творчій діяльності присутня ініціатива, проявляються риси

індивідуального стилю, відносно розвинута творча уява. Практична діяльність у природі характеризується епізодичною активністю та самостійністю, естетичний мотив відсутній.

Низький рівень ціннісного ставлення до природи характеризується естетичною індіферентністю, слабкою емоційною розвинутістю та низьким емоційним відгуком, естетична оцінка відсутня. Художньо-образне сприйняття природи нерозвинуте, однобічне, відсутні асоціації. Знання про естетичні властивості природних об'єктів та явища природи недостатні, носять ситуативний характер; мова бідна, невиразна. Художньо-творча діяльність має репродуктивний характер, відсутня фантазія, образне мислення. Практична діяльність у природі в більшості випадків відсутня або здійснюється за вказівкою дорослих.

Для визначень стану за кожним з критеріїв була розроблена **експериментальна методика**:

- яка дозволила визначити рівень знань та естетичних уявлень дітей про пори року, тварин, птахів, рослин та ставлення до них дітей, що виражається в мовній діяльності: описати улюблену домашню тварину, пташку, пригадати вірші, пісні про неї; описати рослину, яка подобається, пригадати вірші, пісні про неї; назвати пору року, яка подобається більш за все, описати її;

- яка надала можливість визначити рівень сприйняття художнього образу природи, втіленого в мистецтві: "Художня палітра" - дітям пропонуються твори мистецтва (живопис, поезія, пісня, музична п'єса), в яких відображено одну з пір року; бесіда за творами мистецтва.

- яка дозволила простежити у дітей ціннісно-естетичне ставлення до природи в художньо-творчій діяльності та виявити, якому виду мистецтва вони віддають перевагу: малювання на тему "Моя улюблена пора року", "Квітка, про яку я мрію", ліплення "Мій маленький друг"; назвати знайомі музичні (п'єси, пісні), поетичні твори, в яких розкривається краса різних пір року (виконати за бажанням); розкрити в мистецтві, яке подобається, образ улюбленої тварини (кішки, зайчика, лисички, пташки);

- яка допомогла визначити характер та зміст практичної діяльності дітей в природі, виявити прагнення дітей наповнювати естетичним елементом свої дії та вчинки: екскурсія в куточок природи; спеціально створені ситуації "Наш пернатий гість", "Нова рослина в куточку природи"; проблемно-ситуативний тест: на малюнку зображений хлопчик, який зірвав квітку, бесіда за малюнком.

В результаті обстеження дітей з'ясувалося, що у дітей старшого дошкільного віку переважає емоційно-позитивне ставлення до природи, але обсяг безпосередніх вражень дітей від спілкування з природою фрагментарний, позбавлений конкретності, а в деяких випадках відсутній. Зміст знань та суджень про природу не мають естетичної вартості. Діти не відмічають різноманітної значущості природи, відповіді взагалі мають раціональний характер. Під час оцінки природних об'єктів діти часто виявляють естетичну індіферентність, оскільки їм не вистачає образно-емоційної інформації, одержаної внаслідок чуттєвого контакту з природою. Оцінювальна діяльність знаходиться на низькому та середньому рівнях (40% дітей помічають лише окремі естетичні ознаки, не в змозі образно охарактеризувати їх). Сенсорне сприйняття природних явищ (відтінки, кольори, форми, звуки, пахощі) відрізняються неточністю, через що цілісне сприйняття природи затруднюється.

Сприйняття художнього образу природи, втіленого в різних видах мистецтва, відрізняється неточністю через нестачу, а іноді і відсутність чуттєвого запасу образів природи, еколого-естетичних знань, досвіду аналізування художніх творів.

Залучення дошкільників до художньо-творчої діяльності (музичної, мовленнєвої) поодинокі, в основному свої враження від спілкування з природою та мистецтвом, що відобразило її художній образ, діти відтворюють в образотворчій діяльності. Аналіз дитячих малюнків показав, що предметна сторона сприймання природи охарактеризована досить різноманітно.

Основними видами практичної діяльності дітей у природі є робота в куточку природи. Випадки догляду за домашніми рослинами та тваринами поодинокі. Відсутня ініціатива і самостійність. Естетичний мотив відсутній.

Констатуючий експеримент довів, що рівень сформованості ціннісного ставлення до природи в контрольних та експериментальних групах приблизно однаковий (див. порівняльну таблицю на ст.14).

Започатковуючи формуючий експеримент, ми розробили експериментальну методику, яка забезпечувала роботу в таких напрямках: збагачення емоційно-чуттєвої сфери дітей, удосконалення художньо-образного сприйняття, стимулювання художньо-творчої діяльності в екологічному напрямку.

У результаті експериментального пошуку були визначені наступні **педагогічні умови**, які забезпечили ефективність даного навчально-виховного процесу:

- використання комплексу мистецтв як способу пізнання естетичної цінності природи;
- створення емоційного фону на всіх етапах взаємодії дітей з природою;
- відповідність педагогічного процесу віковим, індивідуальним особливостям та можливостям старшого дошкільника;
- орієнтація на розвиток творчої активності дітей;
- поетапність, системність та послідовність формування у дітей ціннісного ставлення до природи в дошкільному закладі;
- координація роботи з батьками;
- педагогічна майстерність вихователя, його ерудиція в галузі мистецтва;
- матеріальне забезпечення навчально-виховного процесу.

Ураховуючи педагогічні умови та основні засоби педагогічного впливу (синтез мистецтв, природа), була створена методична модель процесу формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до природи, яка реалізувалася в навчально-виховному процесі як комплексна дидактична гра "Подорож із Сонячним Зайчиком у країну Веселку". Гра розрахована на навчальний рік, підрозділяється на блоки, відповідні порам року: "В гості до Золотої Осені", "Кришталева Зимонька", "Весняночко-Паняночко", "Зустріч із Літечком Червоним", - містить у собі наступні види діяльності дітей: пізнавальну, предметно-практичну, оцінювальну, художньо-естетичну, творчу (музичну, зображальну, художньо-мовленнєву, театральну). Гра була організована як три взаємопов'язані, педагогічно обгрунтовані етапи діяльності дітей:

1. Емоційно-чуттєве сприймання природи в процесі безпосереднього спілкування з природою з метою накопичення естетичних вражень, засвоєння дітьми еталонів естетичного в природі, збагачення досвіду дітей елементарними еколого-естетичними знаннями, від яких залежить глибина та якість сприйняття об'єктів природи, здатність переживати та оцінювати їх красу. Основною *формою* роботи виступила цікава подорож із зупинками біля оригінальних об'єктів з найбільшою кількістю прикмет пори року, естетичних якостей природи ("Горобинка", "Осінні дивинки в нашому гаю", "Царство бурульок", "Струмочок", "Чарівний луг" тощо). *Методи* роботи, що сприяли естетичному сприйняттю та розумінню краси природи (засвоєння естетичних еталонів) були такі: *естетичні спостереження, еколого-психологічні тренінги* ("Я-осінній листочок", "Незвичайний таночок", "Чарівні перетворення", тощо), *дидактичні ігри* ("Фотограф", "З якого вірша цей гість", "Пригадай пісню" тощо.), *оцінювальна діяльність* ("Знайди прикмети осені", "Чий найкращий" тощо).

2. Освоєння художнього образу природи. Експериментальна робота проводилася з такою метою: сприяти розумінню засобів художньої виразності в мистецтві; навчити аналізувати емоційно-образний зміст твору, розвивати співпереживання (емоційний відгук), виховувати здатність переносити оцінки та художні судження на сприйняття дійсності та інші види мистецтв.

Основною *формою* роботи на другому етапі були *заняття мистецтвом (інтегровані)*, які об'єднують види художньої діяльності – музичну, художньо-мовленнєву, образотворчу, театральну. Комплекс мистецтв впливає на дитину цілісно, системно, формуючи нове, більш високого рівня естетичне сприймання, дає якісно нові результати продуктивної творчої діяльності. Організуючи спілкування з різними видами мистецтва, закріплюючи знання, одержані під час безпосереднього спілкування з природою, у дітей можна сформуванати художній образ природи.

Використовуючи твори різних видів мистецтва в процесі формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до природи, ми дотримувалися певних вимог їх підбору, сутність якого полягала в наступному: урахування їх художньої цінності, яскравість образів природи, їх емоційної привабливості для дітей, що викликає добрі, щирі почуття, прищеплює любов до природи, бажання захищати, оберігати її. Об'єкт художнього відображення природи різними видами мистецтва (живопис - поезія – народна пісня – музична п'єса) був загальним, ступінь складності творів мистецтва відповідала розвитку художнього сприймання старших дошкільників.

3. Художньо-естетична діяльність дітей. Робота була спрямована на розвиток у дітей здатності у власній художньо-творчій діяльності: образотворчій, музичній, мовленнєвій, театральній виражати своє ставлення до природи; виявленні естетичних вражень, отриманих дітьми під час спілкування з мистецтвом, закріпленні знань, понять, суджень в різних видах практичної діяльності: ігровій, праці в природі, стимулюванні перенесення естетичних вражень у практичну діяльність.

Педагогічні застосування сприяли пробудженню та посиленню інтересу дітей до *теми природи в художній творчості*, завдяки якій дитина виявляє своє розуміння навколишнього, своє ставлення до нього, і це допомагає розкрити її внутрішній світ, особливості сприймання, її інтереси і здібності, надає можливості самовираження, саморозвитку. На цьому етапі застосовувалися такі *форми роботи: організація художньо-творчої діяльності дітей* таким чином, що всі її види були пов'язані між собою темами та образами природи: образотворча (малювання, ліплення, колективна аплікація), художньо-мовленнєва (складання оповідань, загадок, віршиків, казок), музична (відтворення образу природи в танцях, іграх, звуки природи на дитячих музичних інструментах, складання пісень тощо); *підготовка та проведення екологічних свят* ("Осінній бал", "В палацах Снігової королеви", "Зустріч птахів", "Червоне Літо на порозі" тощо), розваг (ляльковий театр, вікторини, конкурси), а також *свят народного календаря* "Масляна", "Стрітення", "Теплий Олекса", "Трійця", "Купала", "Обжинки", "Воздвиження", виставки малюнків, ліплення, виробів з природного матеріалу. До підготовки свят були залучені батьки, які більше за інших усвідомлювали необхідність еколого-естетичного виховання дітей.

Практична діяльність дітей в природі була організована таким чином, щоб діти кожним своїм вчинком, дією проявляли гуманне, турботливе ставлення до природи, а потім вже в міру своїх можливостей допомагали природі виявляти свою красу, підкреслюючи її естетичні властивості. Протягом року діти доглядали за рослинами та тваринами у куточку природи, самостійно визначаючи види догляду за ними. З метою естетизації побуту проводилась робота озеленіння інтер'єру групової кімнати та приміщень дитячого садка. Створювалися "куточки краси", в яких діти за допомогою вихователя виявляли своє розуміння краси, гармонії природи. Працюючи на ділянках та у квітнику, діти вчилися поєднувати у своїй діяльності принцип корисності і краси, створюючи оригінальні природні куточки. Для здійснення цього виду роботи активно залучалися батьки. З метою стимулювання вироблення природоохоронних й естетичних мотивів діти виконували наступні завдання Сонячного Зайчика: "Чистий ранок" прибирання території, "Лагідна зима - пташкам", "Пташина їдальня" - захист зимуючих пташок, "Книга скарг природи" – запис скарг рослин та тварин, "Екологічна пошта" - заклик до охорони природи, "Маленькі рятівники природи" - виявлення пошкодженої природи та допомога їй тощо.

На контрольному етапі дослідження було проведено порівняльні підсумкові зрізи з метою виявлення ефективності розробленої експериментальної методики формування ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку засобами мистецтв. Порівняльні дані рівнів сформованості ставлення до природи у дітей подано в таблиці 1.

Таблиця 1.

Показники рівнів контрольного обстеження (%)
(Порівняння кількісних даних показників)

Рівні	Експериментальна група 25 дітей		Контрольна група 25 дітей	
	Конст. експ.	Контр.експ.	Конст. експ.	Контр. експ.
Високий	23	62	17	20
Якіс.зм.		+39		+3
Середній	51	26	54	50
Якіс.зм.		-25		-4
Низький	26	12	29	27
Якіс зм.		-14		-2

На основі аналізу показників зроблено висновок про значне підвищення рівнів сформованості ціннісного ставлення до природи засобами мистецтва. Різниця в сумі балів на користь експериментальної групи переконує в доцільності використання комплексної дидактичної гри з метою формування ціннісного ставлення до природи у дошкільників. Аналізуючи та порівнюючи наявність і якість знань про естетичні властивості природи в контрольній та експериментальній групах, можна відмітити, що в останній більшість дітей володіють знаннями відповідно до програми, мають конкретні і досить повні уявлення про естетичні властивості природи (високий рівень еколого-естетичних знань в ЕГ збільшився на 44%, в КГ на 4%). Проявляється здатність завершено і повно відповідати на запитання. Мова дітей багата епітетами, порівняннями, простежується зв'язок з художніми образами природи. У дітей експериментальної групи мова значно емоційніша, переконливіша внаслідок поповнення активного словника дітей образними словами та виразами, епітетами, порівняннями, одержаними від спілкування з мистецтвом.

Позитивні зміни відбулися і в умінні дати оцінку явищам природи та творам мистецтва, що відобразили її художній образ. Аналіз дитячих висловлювань, суджень довів, що більшість дітей оволоділи здатністю правильно добирати відповідні мовні вирази для характеристики естетичних властивостей природи (високий рівень емоційно-естетичного прояву в ЕГ виріс на 50%, в КГ - залишився без змін). В експериментальній групі діти продемонстрували уміння давати адекватну оцінку змісту творів мистецтва, розуміти художній образ природи (високий рівень художньо-образного сприйняття в ЕГ збільшився на 40%, в КГ на 16%). Більш глибокі, повні, міцні уявлення дітей про сезонні зміни в природі, зовнішній вигляд птахів, тварин (рух, форма, забарвлення) засвідчують дитячі розповіді, малюнки.

Художньо-практична діяльність дітей експериментальної групи: образотворча, музична, мовленнєва відрізнялася новими якісними характеристиками: активніше стали виявлятися фантазія, уявлення дітей у зображувальній творчості. Малюнки дітей стали оригінальні та різноманітні в зображенні предметів та явищ природи за сюжетом, композицією. Високий рівень образотворчої діяльності виріс в ЕГ – на 36 %, в КГ – на 4%. Значно змінився інтерес і до художньо-мовленнєвої діяльності. Діти експериментальної групи виявляли фантазію, творчо застосовували і комбінували свої уміння, реалізуючи власні задуми у складанні казок, віршів на теми природи (високий рівень художньо-мовленнєвої діяльності виріс в ЕГ- на 48%, в КГ – на 16%). Відмічається значний інтерес у дітей до музикування та імпровізації на теми природи. Високий рівень музичної діяльності виріс в ЕГ – на 48%, в КГ – без змін.

Практична діяльність у природі стала відрізнятися ініціативністю, самостійністю, праця в куточках природи здійснювалася задля самої природи, з усвідомленням естетичної цінності її краси. У дітей з'явилися потреби не тільки милуватися красою довкілля, а й примножувати, берегти її, вносити елементи естетики в побут. Високий рівень практичної діяльності виріс в ЕГ-на 48%, в КГ – залишився без змін.

Таким чином процес формування у дітей старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до природи здійснювався поетапно: від здобуття естетичних вражень, засвоєння еталонів естетичного в природі в процесі безпосереднього спілкування з нею, через освоєння художнього образу природи в мистецтві до художньо-естетичної діяльності, в якій відбувається реалізація ціннісного ставлення до природи.

ВИСНОВКИ

В роботі дано теоретичне узагальнення проблеми формування ціннісного ставлення до природи та обґрунтовано новий підхід до її вирішення в умовах дошкільних закладів; розроблено та апробовано організаційно-методичну систему формування ціннісного ставлення до природи в процесі взаємодії мистецтв. Результати дослідження свідчать про виконання поставлених завдань, на підставі чого сформульовано такі положення:

1. Становлення духовного світу всебічно, гармонійно розвинутої особистості, якої потребує змінена сучасна екологічна ситуація, можливе на основі виховання у неї ціннісно-естетичного ставлення до природного середовища – духовного феномену суспільства.

2. Теоретичними основами розвитку у дошкільників ціннісного ставлення до природи засобами мистецтва є наукові положення про систему цінностей та відношень особистості, а також усвідомлення ролі мистецтва у вирішенні цієї проблеми. Ціннісне ставлення до природи складової еколого-естетичної культури особистості визначається як цілісне ставлення людини до дійсності під впливом її краси, емоційної привабливості, виражається у пізнавальному та емоційному ставленні до предметів та явищ природи, умінні дати їм оцінку, активному прагненні до здійснення художньо-естетичної діяльності.

3. Аналіз теорії і практики еколого-естетичного виховання у вітчизняній та зарубіжній педагогіці, результати експериментальної роботи надали можливість визначити сутність проблеми формування ціннісного ставлення до природи засобами мистецтв і вийти на розвиток цієї якості у дітей старшого дошкільного віку.

4. Сутність ціннісного ставлення до природи – важливої морально-естетичної властивості особистості ми розуміємо як здатність сприймати естетичні властивості природи та оцінювати їх, проявляти бережливе, гуманне ставлення в безпосередньому спілкуванні з нею та в художньо-творчій діяльності виражати своє ставлення до природи. Успішне вирішення проблеми забезпечується врахуванням закономірностей вікових особливостей дітей, їх високою сензитивністю до краси природи, здатністю емоційно відгукуватися на її вияви, брати посильну участь у діяльності еколого-естетичного характеру.

5. Експериментальне дослідження надало можливості визначити критерії ціннісного ставлення до природи: емоційно-естетичні прояви дітей по відношенню до об'єктів природи та оцінка її естетичних властивостей; еколого-естетичні знання; художньо-образне сприйняття об'єктів природи у творах мистецтва; здатність дітей відтворювати в художньо-творчій діяльності свої враження та уявлення про красу природи; практична діяльність дітей у природі.

6. Ефективність формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до природи залежить від ряду педагогічних умов: використання комплексу мистецтв як способу пізнання естетичної цінності природи при його взаємодії з іншими факторами еколого-естетичного виховання, насамперед з природою; створення емоційного фону на всіх етапах взаємодії дітей із природою; відповідність педагогічного процесу віковим особливостям та індивідуальним можливостям дітей старшого дошкільного віку; орієнтація на розвиток творчої активності старшого дошкільника; поетапність, системність та послідовність формування ціннісного ставлення до природи в дошкільному закладі; координація роботи з батьками; педагогічна

майстерність вихователя, його ерудиція в галузі мистецтва; матеріальне забезпечення навчально-виховного процесу.

7. Враховуючи педагогічні умови та основні засоби педагогічного впливу (синтез мистецтв, природа), була створена модель процесу формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до природи, яка реалізувалася в навчально-виховному процесі як комплексна тривала дидактична гра і містила взаємопов'язані, педагогічно обгрунтовані етапи діяльності дітей: емоційно-чуттєве сприйняття природи в процесі безпосереднього спілкування з нею; освоєння художнього образу природи у процесі занять мистецтвом (інтегрованих); художньо-естетична діяльність дітей.

8. Провідним засобом формування ціннісного ставлення до природи є мистецтво. Тому педагогічний процес здійснюється більш успішно при його взаємодії з різними чинниками еколого-естетичного виховання: насамперед з природою; із створеним художньо-естетичним комплексом - органічному об'єднанню художніх творів двох - трьох жанрів (музика, живопис, література), що містить єдиний художній образ природи, розкриває виражальні можливості різних видів мистецтв у зображенні природи і підсилює емоційний вплив на дітей.

9. Результати формуючого експерименту дозволяють зробити висновок про ефективність запропонованих шляхів формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до природи засобами мистецтва і підтвердити висунуту наукову гіпотезу.

Проведене дослідження не вичерпує всі аспекти проблеми. Подальшого вивчення вимагають питання удосконалення підготовки студентів педагогічних коледжів та інститутів до еколого-естетичного виховання дітей засобами мистецтв, пошук шляхів та умов еколого-естетичного виховання дітей у родині, в позашкільних закладах, визначення та обгрунтування психологічних механізмів процесу формування естетичного ставлення до природи засобами мистецтв у дітей різних вікових категорій.

Основні публікації за матеріалами дисертаційної роботи

1. Роганова М.В. Духовна єдність людини та природи - основа еколого-естетичного виховання особистості // Гуманізація навчально-виховного процесу / Науково-методичний збірник. - Вип. № VI.-Слов'янськ: ІЗМН-СДПІ, 1999.-С. 255-260.

2. Роганова М.В. Формування у дошкільників ціннісного ставлення до природи засобами музичного мистецтва // Гуманізація навчально-виховного процесу / Науково-методичний збірник. - Вип. VIII.-Слов'янськ: ІЗМН-СДПІ, 2000. -С.138-144.

3. Роганова М.В. Педагогічні умови формування у дошкільників ціннісно-естетичного ставлення до природи засобами мистецтва // Гуманізація навчально-виховного процесу/ Збірник наукових праць. - Вип. IX. - Слов'янськ: Видавничий центр СДПІ, 2000. - С. 138-147.

4. Роганова М. В. Модель формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до природи засобами мистецтва // Наука і сучасність. Збірн. наук. Праць НПУ ім. М.П. Драгоманова.- К.: Логос, 2001.- Вип. XXV.- С. 133-139.

5. Роганова М.В. Розвиток дитячої музичної творчості – основа розвитку таланту // Гуманізація навчально-виховного процесу у вищій школі / Наукові праці міжнародної науково-практичної конференції (27-29 вересня 1999 р.)- Слов'янськ: СДПІ, 1999.- С.113-116.

6. Роганова М.В. Виховні можливості музики у всебічному розвитку особистості // Проблеми освіти / Науково-методичний збірник. - Київ: Наук.-метод. центр вищої освіти, 2000.- Вип. 20.- С.164-171.

АНОТАЦІЇ

Роганова М.В. **Формування у дітей старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до природи засобами мистецтв.** - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.08 – дошкільна педагогіка. Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, Київ, 2001

Дисертація присвячена питанням формування у старших дошкільників ціннісного ставлення природи засобами мистецтв. У дисертації науково обґрунтована та розроблена експериментальна методика формування ціннісного ставлення до природи засобами мистецтва, визначено критерії ціннісного ставлення до природи та рівні їх сформованості у дітей старшого дошкільного віку. Запропоновані оптимальні шляхи, етапи формування ціннісного ставлення до природи засобами мистецтв та визначені педагогічні умови ефективності процесу формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до природи.

Ключові слова: природа, естетична цінність, ціннісне ставлення, комплекс мистецтв, художній образ природи, художньо-творча діяльність.

Роганова М.В. Формирование у детей старшего дошкольного возраста ценностного отношения к природе средствами искусств.- Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.08 – дошкольная педагогика. Национальный педагогический университет им. М.П.Драгоманова, Киев, 2001.

Диссертация посвящена вопросам формирования у детей старшего дошкольного возраста ценностного отношения к природе средствами искусств. В диссертации научно обоснована и разработана экспериментальная методика формирования ценностного отношения к природе средствами искусства. Для возникновения и развития у старших дошкольников ценностного отношения к природе первоочередное значение имеет методически-граммотная, систематическая организация эстетического восприятия природы. Необходимым условием при этом выступает достаточное развитие сенсорной культуры детей, а также усвоение знаний и представлений об эстетической ценности природы, формирование которых осуществляется в контексте стимуляции эстетических мотивов.

Для дальнейшего развития у старших дошкольников эстетического восприятия природы важное значение имеет освоение ими художественного образа, отображенного в искусстве, необходимым условием при этом выступает достаточное развитие художественно-образного восприятия произведений искусства, понимание средств художественной выразительности и умение анализировать эмоционально-образное содержание искусства.

Ценностное отношение старшего дошкольника к природе выражается в его художественно-эстетической деятельности: творческой (музыкальной, речевой, изобразительной, театральной) и практической деятельности в природе (постоянный уход за животными и растениями, эстетизация быта путем введения природных компонентов).

В диссертации определены критерии ценностного отношения к природе: эмоционально-эстетические проявления детей по отношению к природе и оценка ее эстетических свойств; представления и знания детей об эстетических свойствах природы; художественно-образное восприятие объектов природы в произведениях искусства; способность детей отображать в художественно-творческой деятельности свои впечатления и представления о красоте природы; практическая деятельность детей в природе.

В ходе экспериментальной работы автором определены и апробированы педагогические условия, обеспечивающие эффективность формирования у старших дошкольников ценностного отношения к природе средствами искусства: использование комплекса искусств как способа познания эстетической ценности природы; создание эмоционального фона на всех этапах взаимодействия детей с природой; соответствие педагогического процесса возрастным особенностям и индивидуальным возможностям старшего дошкольника, ориентация на развитие его творческой активности; поэтапность, системность и последовательность формирования ценностного отношения к природе в дошкольном учреждении; координация работы с родителями; педагогическое мастерство воспитателя, его эрудиция в области искусства; материальное обеспечение учебно-воспитательного процесса.

В работе широко представлен экспериментальный процесс формирования ценностного отношения к природе средствами искусств, который был реализован в учебно-воспитательном процессе как комплексная дидактическая игра, содержащая взаимосвязанные, педагогически

обоснованные этапы деятельности детей: эмоционально-чувственное восприятие природы в процессе непосредственного общения с ней; освоение художественного образа природы в процессе занятий искусством(интегрированных); художественно-эстетическая деятельность.

Основополагающим средством формирования ценностного отношения к природе является искусство, и педагогический процесс осуществляется наиболее успешно при его взаимодействии с другими факторами эколого-эстетического воспитания, прежде всего с природой, и создании художественно-эстетического комплекса – объединения художественных произведений нескольких жанров (музыка, живопись, поэзия), который содержат единый художественный образ природы, раскрывает выразительные возможности различных видов искусства и усиливает эмоционально-эстетическое влияние на детей.

Анализ результатов эксперимента свидетельствует об эффективности предлагаемой методики формирования у старших дошкольников ценностного отношения к природе средствами искусств.

Ключевые слова: природа, эстетическая ценность, ценностное отношение, комплекс искусств, художественный образ природы, художественно-творческая деятельность.

The summary

Roganova M. Formation of the aesthetic attitude to the nature by means of art at children of the senior preschool age.

The dissertation on competition of a scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences on a speciality 13.00. 08- preschool pedagogics. National Pedagogical University by M.P. Dragomanov, Kiev, 2001.

The dissertation is devoted to questions of formation at children of the senior preschool age of the aesthetic attitude to the nature by means of arts.

The dissertation provides for scientific prove of the experimental development of the aesthetic attitude to a nature by means of arts. It also reveals the criteria, parameters, levels of formation of the aesthetic attitude at the children of the senior preschool age.

The following is offered: the optimum ways, stages of formation of the aesthetic attitude to the nature by means of art, pedagogical conditions, which strengthen efficiency of formation at children of the senior preschool age of the aesthetic attitude(relation) to a nature are determined.

Key words: nature, aesthetic value, complex of arts, an art image of nature, art - creative activity.